

PRIKAZI

BAHTINOVA
SOCIOLOŠKA
STILISTIKA ROMANA

Mihail M. Bahtin, *Teorija romana*, preveli Ivo Alebić i Danijela Lugarić Vukas, Zagreb: Edicije Božičević, 2019, 661 str.

Prije dvije godine hrvatska je humanistika postala bogatija za prijevode dviju knjiga Mihajla Mihajloviča Bahtina, nesumnjivo jednog od najznačajnijih povjesničara i teoretičara književnosti i kulture u 20. stoljeću. Studija *Problemi poetike Dostojevskoga* u prijevodu Eugenije Čuto i Zdenke Matek Šmit izašla je 2020. u izdanju Morepressa Sveučilišta u Zadru, a Edicije Božičević objavile su *Teoriju romana* u prijevodu Ive Alebića i Danijele Lugarić Vukas 2019. godine (s tim da je knjiga postala dostupna 2020. godine).

Kako prevoditelj Ivo Alebić najavljuje u “Bilješki priređivača”, *Teorija romana* prvi je prijevod neke veće studije toga ruskog teoretičara na hrvatski jezik, izuzev članka “O metodologiji humanističkih znanosti” objavljenog 2009. u časopisu *Quorum*, također u prijevodu Danijele Lugarić Vukas (2019: 7). Prijevod i priređivanje *Teorije romana* bio je doista zahtjevan posao, a rezultat je bogato opremljeno te pažljivo uređeno opsežno kritičko izdanje, iznimno korisno studentima i nastavnicima književnosti, ali i svakome koga zanima posebnost romana kao najmlađe i najotpornije književne vrste. Svezak na 660 stranica sadrži pet zasebnih Bahtinovitih studija poredanih kronološki: tri duže, “Riječ u romanu”,

“Uz Bildungsroman” i “Oblici vremena i kronotopa u romanu”, te dvije kraće, “Iz pretpovijesti romaneskne riječi” i “Roman kao književni žanr”. Uz to, u knjizi se nalazi stručni predgovor teoretičara književnosti Deana Dude, tekst Sergeja Georgijeviča Bočarova, ruskog filologa i voditelja znanstvenog tima koji je radio na Bahtinovim *Sabranim djelima*, koji donosi sjećanja na razgovore s Bahtinom i dragocjen uvid u širi kontekst njegova života i rada te, na kraju, koristan “Pojmovnik” s kraćim objašnjenjima najvažnijih Bahtinovitih termina. Tekst također obiluje informativnim uredničkim i prevoditeljskim fusnotama.

Budući da je riječ o prijevodu cijeloga trećeg sveska Bahtinovitih *Sabranih djela*, tiskanog u Rusiji 2012. godine i temeljenog na autorovim izvornim rukopisima, ovo se izdanje ponešto razlikuje od ranijih prijevoda Bahtinovitih tekstova o romanu. U tom smislu, premda je ovdje doista posrijedi prvi prijevod neke Bahtinove knjige na hrvatski jezik, nikako ne stoji tvrdnja da je ovaj svezak “[p]rvo pravo upoznavanje hrvatskog čitatelja sa znanstvenim radovima Mihajla Mihajloviča Bahtina” (Alebić 2019: 7). Naime, još je 1967. beogradski Nolit objavio *Probleme poetike Dostojevskog* u prijevodu Milice Nikolić, zatim 1978. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodnu kulturu srednjega veka i renesanse* u prijevodu Ivana Šopa i Tihomira Vučkovića te 1989. knjigu *O romanu* u prijevodu Aleksandra Badnjarevića koja sadrži četiri od pet članaka uključenih u novu *Teoriju romana*. Također treba navesti dva Nolitova izdanja koja su objavljena pod imenom Bahtinovitih kolega, a koja Bočarov u pogovoru *Teoriji romana* s velikom sigurnošću pripisuje Bahtinu (2019: 614): *Formalni metod u nauci o književnosti* Pavela Nikolajeviča Medvedeva (prev. Đorđije Vuković, 1966) te *Marksizam i filozofiju jezika* Valentina Nikolajeviča Vološinova (prev.

Radovan Matijašević, 1980). Na kraju, u novosadskoj Biblioteci Svetovi 1991. tiskana je studija *Autor i junak u estetskoj aktivnosti* u prijevodu Aleksandra Badnjarevića.

Nolitova su izdanja odigrala ključnu ulogu u upoznavanju brojnih generacija hrvatskih bruceša s ključnim konceptima Bahtinova pristupa teoriji i povijesti književnosti i kulture. Široko su cirkulirala domaćom humanistikom u 1990-ima, a i danas se mogu lako pronaći na silabima brojnih kolegija iz teorije književnosti. Upravo je 90-ih godina u domaćoj filologiji zabilježen porast interesa za Bahtina, koji u većoj ili manjoj mjeri još uvijek traje. Za to je zasigurno bio zaslužan zbornik poststrukturalističkih osvrtâ na Bahtinov rad koji je pod naslovom *Bahtin i drugi* 1992. uredio Vladimir Biti. Sredinom 90-ih Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu nudio je kolegij "Bahtin, Barthes, Derrida", dok je danas u ponudi kolegij "Bahtin i Dostojevski". Bahtinovo stabilno mjesto u domaćoj teoriji književnosti i kulture dokazuje redovito uključivanje njegovih tekstova i knjiga u popise literature književnih, lingvističkih i kulturnih kolegija, a postojan znanstveni interes za njegov rad uočljiv je, primjerice, u dvjema recentnijim knjigama kojima je poslužio za teorijski okvir (*Mudraci iza maske smijeha. Povijest, teorija i interpretacija pikarskog žanra u hrvatskoj književnosti* Mirne Brkić iz 2010. te *Krleža, Bahtin i Karneval. Roman kao mikrokozmos raznolikosti* Ivane Rabadan-Zekić iz 2018).

Danas je svako stručno bavljenje književnošću nezamislivo bez Bahtinova doprinosa. Tako su, primjerice, Bahtinove ideje osjetno prisutne u *Pojmovniku suvremene književne i kulturne teorije* Vladimira Bitija iz 2000. godine, najvažnijem domaćem leksikonu iz toga područja. Bahtin je ondje, uz Barthesa i Derridaa, najzastupljeniji teo-

retičar, a značajan je broj natuknica izravno vezan uz njegove koncepte poput "dijaloga", "karnevala", "polifonije", "raznorječja" itd. Međutim, kao što je poznato, Bahtinov globalni utjecaj nije se razvijao pravocrtno, a za njega su u prvom redu zaslužni urednici njegovih ruskih *Sabranih djela*, već spomenuti Bočarov te Vadim Valerijanovič Kožinov i Georgij Dmitrijevič Gačev, koji su početkom 1960-ih ponovno pobudili interes za njegov rad (Alebić 2019: 9). Međunarodnu reputaciju uvelike duguje Juliji Kristevoj koja je 1966. uvela termin "intertekstualnost" oslanjajući se na Bahtinov pojam "dijalogizam" te tako "naglasak književne teorije premjestila prema produktivnosti teksta, koji je francuski formalizam dotad promatrao statično" (Compagnon 2007: 126).

Recepcija Bahtina na Zapadu započela je, dakle, u doba formiranja poststrukturalizma, te ne čudi da ga se često određuje kao kritičara formalizma i strukturalizma premda su njegovi radovi nastali prije. Zato ga književnoteorijski priručnici najčešće ne svrstavaju ni u jedan teorijski pravac. Miroslav Beker, primjerice, u drugo izdanje *Suvremenih književnih teorija* iz 1999. dodaje osvrt na Bahtina jer mu je "ugled [...] posljednjih dvadesetak godina silno porastao", a njegovi se radovi "smatraju poticajnim najavama novijih teorijskih smjernica, napose u poststrukturalizmu" (1999: 33–34). Antoine Compagnon u *Demonu teorije* njime se koristi za kritiku formalizma i strukturalizma "koji djelo stvaraju u imanentne strukture", dok Bahtin, nasuprot tome, "ponovno uvodi zbilju, povijest i društvo u tekst, što ga vidi kao složenu strukturu glasova, dinamički sukob raznorodnih jezika i stilova" (2007: 127).

Wallace Martin pak pokazuje da Bahtinov odnos prema formalizmu nije isključivo kritički, već da se "koristio njegovim

teorijama kao početnom točkom" (1986: 25). Bahtin je, prema Martinu, "odbacio formalistički naglasak na književnoj tehnici nauštrb društvenih i političkih faktora u proučavanju romana, ali je smatrao formaliste vrijednim protivnicima i dobro je iskoristio njihove uvide" (25). Također upozorava da unatoč originalnosti Bahtinove teorije ipak ne smijemo zaboraviti da su drugi teoretičari došli od sličnih uvida: primjerice, ideju da su "pripovjedni tekstovi obično mješavine žanrova" dijeli s Northropom Fryeom, Robertom Scholesom i Robertom Kellloggom, a teza o "hibridnoj prirodi romana" može se pronaći već kod Friedricha Schlegela (53). Tony Bennett u studiji *Formalism and Marxism* vidi Bahtinovu "povijesnu poetiku" kao "iznimno produktivan", ali "nedovršen" "dijalog između interesa formalizma i marksizma" (2003: 61). Štoviše, u pogovoru novom izdanju knjige objavljenom 2003. proglašava ga "teorijskim junakom našeg doba" zbog utjecaja koji je imao na brojne suvremene teorije (155).

Kako izgleda Bahtinova "povijesna poetika" najbolje se vidi u prvom tekstu u *Teoriji romana*, naslovljenom "Riječ u romanu" (1934–1935). Autor svoj specifičan pristup romanu smješta unutar područja stilistike romana, ali svoju "sociološku stilistiku" odmah razlikuje od tradicionalne stilistike koja se većinom bavila stilom i jezikom pojedinačnog umjetnika te je "ignorirala društveni život izvan umjetnikova ateljea, na prostoru trgova, ulica, gradova i sela, društvenih skupina, generacija, epoha" (Bahtin 2019: 26–27). Polazeći od ideje da su "forma i sadržaj jedno u riječi", namjera je sociološke stilistike "prevladavanje jaza između apstraktnog 'formalizma' i apstraktnog 'idealizma' u proučavanju umjetničke riječi" (26). Dok je tradicionalan stilistički pristup primjeren analizi poezije odnosno

individualnog jezika pjesnika, začuđujuće je bespomoćan pred umjetničkom prozom, posebice romanom: "Ne pronalazeći u romanesknoj riječi očekivano čisto pjesničko (u užem smislu) oblikovanje, uskraćuje joj umjetničko značenje" (30). U formalnom smislu, dakle, stilistika ne bilježi značajnu razliku između umjetničke i neumjetničke proze, između romana i znanstvenoga govora ili svakodnevnice komunikacije (30). Ako je "retorika [...] umrla", a poetika "nije prigrlila napuštenu umjetničku prozu" (29), nasuprot tome, Bahtinova sociološka stilistika uzima u obzir formalne specifičnosti romana i sagledava ih u širem društvenom kontekstu.

Bahtin pristupa romanu kao sustavu jezika, određujući ga kao "višestilsku, raznorječnu, raznoglasnu pojavu" (31–32). Posebnost romana kao književne vrste u njegovoj je sposobnosti da "organizira" raznolike jezike (autorov, pripovjedačev, junakov, umetnute žanrove itd.) u "društveni dijalog" (33). Pritom se "jezik" ne shvaća kao apstraktni sustav, nego kao društveni jezik, "ideološki napunjen, jezik kao svjetonazor i čak kao konkretno mišljenje" (41). "Raznorječje" je obilježje svakoga jezika, iskaza ili riječi te se odnosi i na raslojenost jezika na različite dijalekte i na, za Bahtina ključne, "društveno-ideološke jezike": klase, profesionalne, žanrovske, generacijske itd. (42).

Raznoliki jezici u roman ulaze pomoću stilskih ili pripovjednih postupaka poput, primjerice, skaza (kazivanja) i stvaranja posebnih "zona junaka" (91). Bahtin se osobito bavi analizom umetnutih umjetničkih (novele ili lirske pjesme) i izvanumjetničkih žanrova (ispovijest, dnevnik, putopis, pismo, biografija i sl.) u roman jer smatra da u romanu mogu – i moraju – "biti predstavljeni svi društveno-ideološki glasovi epohe, odnosno svi koliko-toliko bitni je-

zici epohe; roman mora biti mikrokozmos raznorječja" (192). Primaran način na koji raznorječje ulazi u roman jest putem "slika ljudi koji govore" (111). Bahtin će stoga dosljedno naglašavati važnost "čovjeka koji govori u romanu" (111). Romanesknjuni, prema Bahtinu, govore svaki svojim društveno određenim jezikom, ovisno o klasi, podrijetlu, profesiji i dobi, te su uvijek "ideolozi", a njihova je riječ "ideologem" (112). Junaci govoreći izlažu svoju ideološku poziciju, no pripovjedač ne odabire nijednu poziciju kao ideološki ispravnu, štoviše, ideološka pozicija junaka "nije jedina moguća te je zato i osporiva" (114). Tu je tehniku Bahtin detaljno opisao u *Problemima poetike Dostojevskoga*, kojeg smatra najvažnijim predstavnikom takvoga višeglasnog odnosno polifonijskog romana.

222

Premda je za Bahtina "čovjek koji govori" jedan od najvažnijih elemenata strukture romana, važno je naglasiti da nije posrijedi "slika čovjeka samog po sebi, nego upravo *slika jezika*" (115). Inzistiranje na "slici jezika" ključno je za razlikovanje "riječi u romanu" od "pjesničke riječi" (57). Prema Bahtinu, u pjesničkim je žanrovima riječ "dostatna samoj sebi" te je "uvjetno odvojena od svakog uzajamnog djelovanja s tuđom riječi" (57). Pjesnik ima jedan jezik, kao i jednu jezičnu svijest, na kojem govori i o tuđem jeziku (59). S druge strane, prozaik "pokušava i o svojem govoriti na tuđem jeziku" (59). Pjesniku je umjesto uključivanja konkretnih društvenih jezika čak prikladnije stvoriti umjetan pjesnički jezik, "jezik poezije", kao što su to pokušali ruski simbolisti i futuristi (59).

Na kraju prvog poglavlja Bahtin iscrta dvije stilske linije europskog romana (147), pri čemu bi se prva linija mogla opisati kao "monološka" jer raznorječje tu ostaje izvan romana (155), dok ga druga stilska linija uvodi u roman (192). Prvu li-

niju romana pratimo od grčkoga ljubavnog romana koji je zatim utjecao na srednjovjekovni roman pa na *Amadisa* i barokni roman te čak na roman prosvjetiteljstva, dakle u pravilu na tekstove koji su u anglofonij povijesti književnosti okupljeni oko naziva *romance*. U drugoj se liniji romana ističu kanonska djela kao što su *Gargantua i Pantagruel*, *Don Quijote*, *Tristram Shandy* i *Tom Jones*. Razlika između prve i druge linije nije uočljiva samo u formalnom smislu uključivanja svih bitnih jezika epohe u kojoj su nastali, već i u društveno-ekonomskom smislu: prva je linija bila "izraz stabilne jezgre vladajuće klase", dok se druga linija "razvija [...] u granicama nastajućih društvenih grupa koje se probijaju prema samosvijesti i vladavini", te su stoga najviše u dodiru s drugim društvenim skupinama (196).

Slične se teze mogu pronaći i u zadnja dva teksta u knjizi, člancima "Iz pretpovijesti romaneskne riječi" (1940) i "Roman kao književni žanr" (1941). U prvom dijelu poglavlja "Iz pretpovijesti romaneskne riječi" Bahtin na primjeru Puškinova romana *Jevgenij Onjegin* detaljno pokazuje kako funkcionira roman kao sustav različitih društvenih jezika. Svi jezici koji ulaze u *Jevgenija Onjeginina* (staromodna poezija Lenskog, Onjeginova bajronovština, Tatjanina sentimentalnost i narodni jezik bajki) zapravo su slike "tuđega jezičnog svjetonazora" koje u romanu postaju predmetom prikazivanja, često u smislu parodije (532). Takve pjesničke slike ulazeći u roman zadržavaju svoje izravno značenje, no ujedno su "prokazane, izvanjštene, pokazane u svojoj povijesnoj relativnosti, ograničenosti, nepotpunosti, one su u romanu, takoreći, samokritične" (532). Po svojoj sklonosti samokritici i težnji da prevlada zastarjele i pomodne stilove te da se obnovi pomoću "narodnog jezika" roman se razlikuje od "izravnih" žanrova poput epa, pa čak i tragedije

(535–536). U drugome dijelu toga poglavlja Bahtin prati povijesni razvoj prikazivanja tuđe riječi, postupka koji je mnogo stariji od romana i koji je na europskom tlu pripremao njegovu pojavu (536). Ostatak članka posvećen je konceptima "višejezičnosti" i "smijeha" onako kako se pojavljuju u različitim parodijskim formama, od starogrčkih parodijskih poema poput *Boja žaba i miševa*, četvrte odnosno satirične drame, rimskih atelana i mimova preko srednjovjekovnih parodija Biblije i latinske gramatike, prazničnih smijeha i *Carmine burane* pa do renesansnih *Pisama mračnjaka*, poezije makaroničara i komedije *dell'arte*.

U poglavlju "Roman kao književni žanr" Bahtin tim raznolikim žanrovima koji su otvorili put nastanku prvih velikih romana poput *Gargantue i Pantagruela* i *Don Quijotea* dodaje i sokratovske dijaloge i menipsku satiru. Premda sami nisu romani, za Bahtina ti "ozbiljno-komični" tekstovi dijele mnogo više s drugom stilskom linijom europskog romana i zaslužniji su za njegovu genezu nego, na primjer, grčki ljubavni roman (589). Temeljne karakteristike romana, ali i bliskih "romanesknih" žanrova, jesu već spomenuta raznojezičnost odnosno "višejezična svijest", potpuno nov tretman vremena koji roman razlikuje od epa te "zona maksimalnog kontakta sa sadašnjim (suvremenosti) u njegovoj nezavršenosti" (579). Vrijeme je u epu vezano uz "apsolutnu prošlost" i odvojeno od suvremene publike "apsolutnom epskom distancom", koja nije samo vremenska, već i vrijednosna kategorija u smislu potpune završenosti i odvojenosti epskoga svijeta od našega, ali i nemogućnosti da se kritizira i dovede u pitanje uvjerenje o prošlosti kao "jedinom izvoru i početku svega dobrog i za kasnija vremena" (583). Nasuprot tomu, roman se kao najmlađi i nedovršeni žanr, jedini koji je "mlađi od pisma i knjige" te namijenjen

čitanju (571–572), "gradio [...] u zoni neposrednog kontakta s tom nezavršenom suvremenosti" (605). Nastajao je u razdoblju helenizma te u renesansi, tijekom "processa rušenja epske distance", a u njegove su temelje ugrađeni "osobno iskustvo i slobodna stvaralačka mašta" (604–605). Rastao je u vrijeme borbi i sudara različitih kultura i jezika, kroz smijeh i parodiju, na folklornom tlu, među nižim klasama, na gradskim trgovima, i zato je "drugačije prirode" od svih starijih žanrova (605).

U sredini knjige još se nalaze dva duža poglavlja, "Uz Bildungsroman" (1936–1938) i "Oblici vremena i kronotopa u romanu" (1937–1939). Pojam "kronotopa" svakako je jedan od najvažnijih Bahtinovi doprinosa teoriji i povijesti romana, a odnosi se na "[u]nutarnju [...] povezanost vremenskih i prostornih odnosa, umjetnički osvojenih u književnosti" (343). Tu formalno-sadržajnu kategoriju koja određuje "podjelu na žanrove i podvrste" kao i "sliku čovjeka u književnosti" (344) prati od grčkoga ljubavnog romana sve do početka 20. stoljeća. Jedan od postojanijih kronotopa u povijesti romana jest "kronotop susreta" i s njim povezan "kronotop puta" koji omogućuje da se u isto vrijeme i na istom mjestu nađu različiti ljudi, "predstavnici svih slojeva, činova, vjeroispovijesti, nacionalnosti, uzrasta" koji bi inače bili "razdvojeni društvenom hijerarhijom i prostornom udaljenošću" (508). Od kraja 18. stoljeća pojavljuje se kronotop dvorca (u gotičkom romanu), zatim kronotop salona (kod Stendhala i Balzaca), kronotop provincijalnog gradića (kod Flauberta) i kronotop praga koji označava "krizu i životni preokret" (kod Dostojevskog) (513). Kronotop u prvom redu ima "sižejno značenje" jer generira specifičan odnos vremena i prostora i organizira događaje u neki pripovjedni niz, ali i "prikazivački značaj" stoga što

omogućuje konkretizaciju i materijalizaciju pripovijedanih događaja tako što se "znakovni vremena" utjelovljuju u određenom prostoru (514–515).

Poglavlje "Uz Bildungsroman", prvi prijevod tog teksta na neki strani jezik, može poslužiti kao korisna nadopuna članku o kronotopu. Riječ je o tekstu iz Bahtinove rukopisne ostavštine koji će većinom biti zanimljiv istraživačima koji već poznaju njegov opus. Uglavnom je napisan kao niz natuknica ili skica koje možemo pronaći razrađene u drugim tekstovima. Napomene o *Bildungsromanu* nalaze se na samom kraju članka, dok je veći dio posvećen idejama vezanim uz povijest književnosti, posebice kronotopu. Na kraju poglavlja mogu se pronaći i neke nabačene primjedbe o modernom romanu, paušalne kritike Prousta i Joycea te laskava ocjena socijalističkoga realizma i Maksima Gorkog kao vrhunca povijesti romana. Dionice koje su pak najbolje izdržale test vremena tiču se detaljne analize kronotopičnosti Goetheovih djela, njegove iznimne vještine da prikaže "neodvojivost vremena događaja od konkretnog mjesta njegova odvijanja" (313). Premda Bahtin i u tom tekstu, kao i u onom o kronotopu, inzistira na "antropocentričnosti" kronotopa (290), na jednom se mjestu čini kao da ga uspijeva zamisliti bez čovjeka u središtu. Na tom mjestu teorija kronotopa zvuči vrlo suvremeno, svakako poststrukturalistički, pa čak i "posthumano", s prirodom kao silom koja upravlja vremenom, pa onda i kronotopom. Bahtin tu priziva "kretanje sunca, zvijezda, pjesmu pijetlova, osjetilno-zorna obilježja godišnjih doba", "rast drveća, stoke, ljudske dobi" (293), no vrlo se brzo pokazuje da je taj "svijet objekata" ipak uvijek u "neposrednoj vezi s čovjekom" (280, 293).

Možda je previše očekivati od Bahtinove teorije da bude poststrukturalistička prije poststrukturalizma, iako je u tom razdoblju

doživjela globalnu recepciju. Unatoč određenim ograničenjima, poput spomenute antropocentričnosti, njegove su inovativne ideje o jeziku, književnosti i kulturi danas nezaobilazan dio širokog polja društveno-humanističkih znanosti. Kako pokazuje Tony Bennett u zaključku knjige *Formalism and Marxism*, Bahtinovi pojmovi poput karnevala i karnevalesknog, raznorječja, dijalogizma i hibridnosti uvelike su utjecali na istraživanje popularne kulture, posebno u okviru kulturalnih studija, gdje se ističe knjiga Petera Stallybrassa i Allona Whitea *The Politics and Poetics of Transgression* iz 1986. u kojoj se autori koriste pojmom karnevalesknog u analizi različitih suvremenih popkulturnih fenomena (2003: 156). Bennett tomu pridodaje i istraživanja globalizacije, dijaspore, (post)kolonijalnih odnosa, vizualne kulture i digitalnih medija (155). U užem smislu, Bahtinova interdisciplinarnost svakako je produktivno utjecala i na znanost o književnosti, gdje je njegova "sociološka stilistika" ili "povijesna poetika" inspirirala istraživanja koja pokušavaju istovremeno voditi računa i o tekstu i o kontekstu, poput političke i etičke naratologije, suradnje književnih i kulturalnih studija, novog historizma, političke odnosno marksističke stilistike itd.

Prilagodljivost i široka upotrebljivost Bahtinovih ideja zasigurno jednim dijelom proizlaze, kako naglašavaju i njegovi ruski urednici, iz "unutrašnje i vanjske nezavršenosti" njegova rada, odnosno izostanka čvrstog sistema, pa i povremenog manjka znanstvene strogosti i pomalo neurednog stila (Bočarov 2019: 644). Njegova neprekinuta aktualnost i intrigantnost suvremenim čitateljima, komentatorima i teoretičarima nalaze se i u činjenici da je njegov društvenokritički, klasno osviješten pristup romanu još uvijek itekako primjenjiv u suvremenom kontekstu, no sam se Bahtin gotovo uopće

nije bavio dvadesetostoljetnim romanom, koji stoga njegovim sljedbenicima ostaje dostupan za analizu. Roman pak i u 21. stoljeću još uvijek živi kao vodeći književni žanr te svojom otvorenosti suvremenoj stvarnosti, sposobnošću prilagodbe književnim i društvenim promjenama te sklonošću samokritici i samoparodiji uporno dokazuje da Bahtin nije pogriješio kada je zagovarao njegovu posebnost. Na suvremenim

je istraživačima da Bahtinovu sociološku stilistiku nastave primjenjivati i razrađivati u 21. stoljeću, u prvom redu vodeći računa o primjerima romana koji u sebe vješto uvlače nove žanrove svakodnevice i jezike epohe, ponajprije jezike interneta i društvenih mreža, kao i brojne društveno marginalizirane glasove. Takvi romani na najbolji način potvrđuju da će oni koji proglašavaju smrt žanra na to morati još dugo čekati.

LITERATURA

- Alebić, Ivo. 2019. "Bilješka priredivača". U: *Teorija romana*. Mihail M. Bahtin, Prev. Ivo Alebić i Danijela Lugarić Vukas. Zagreb: Edicije Božičević: 7–9.
- Bahtin, Mihail M. 2019. *Teorija romana*. Prev. Ivo Alebić i Danijela Lugarić Vukas. Zagreb: Edicije Božičević.
- Bahtin, Mihail M. 2020. *Problemi poetike Dostojevskoga*. Prev. Zdenka Matek Šmit i Eugenija Čuto. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Beker, Miroslav. 1999. *Suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Bennett, Tony. 2003. *Formalism and Marxism*. London/New York: Routledge.
- Biti, Vladimir. 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bočarov, Sergej G. 2019. "O jednom razgovoru i oko njega". U: *Teorija romana*. Mihail M. Bahtin, Prev. Ivo Alebić i Danijela Lugarić Vukas. Zagreb: Edicije Božičević: 611–650.
- Compagnon, Antoine. 2007. *Demon teorije*. Prev. Morana Čale. Zagreb: AGM.
- Martin, Wallace. 1986. *Recent Theories of Narrative*. Ithaca/London: Cornell University Press.

225

Maša Grdešić

RUSKI EUROPEJAC DOSTOEVSKIJ

André Gide, *Dostojevski. Članci i koserije*, prev. Damjan Lalović, Zagreb: Disput, 2022, 286 str.

U biblioteci Per speculum koju je pokrenula nakladnička kuća Disput izašla je knjiga *Dostojevski. Članci i koserije* francuskoga

proznog pisca i esejista Andréa Gidea. U toj se biblioteci, kako se navodi u njezinu opisu, objavljuju pripovjedna i esejistička djela, uglavnom autobiografska ili ona koja zrcale rad drugog pisca ili umjetnika. Dosad su u njoj objavljene tri knjige: *Proust protiv potonuća* Józefa Czapskog, *Charles Bovary, seoski liječnik* Jeana Améryja i *Ručak u dvorcu* Gyule Illyésa, pa Gideovi članci i koserije posvećeni Dostoevskom čine četvrtu knjigu u nizu. Urednik biblioteke je